

ПРО МОСКОВСЬКЕ ТА ЗАДНІПРЯНСЬКЕ ЗАСЕЛЕННЯ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

Кулібаба М., студентка групи ПР-73

Роботу виконано в рамках держбюджетної теми №108.01.03.06-08 - "Історичні етапи заселення і формування державних структур на території Північно-Східної України (з давніх часів до кінця 18 ст.)".

У XVI ст., за часів Івана IV Грозного південний кордон Московської держави сягав Чернігівщини (з центром у Путивлі). Під час правління Федора Івановича наприкінці XVI ст. кордони просунулися далі на південь. В цей час були збудовані Воронеж, Валуйки, Белгород, Курськ, Ливни. Борис Годунов просунув кордони ще далі (на Дінці було побудоване м.Цареборисів). Перші Романови побудували велику кількість міст і укріплень на Курщині та Воронежчині, внаслідок чого утворилася т.зв. Белгородська лінія.

Кожне нове місто посилало у степ своїх вартових і станичників, які, щоправда, не були постійними поселенцями. Існувала невелика кількість поселень у Слобідській Україні, заснованих московським урядом, а не українськими переселенцями¹.

За часів царя Олексія Михайловича кількість великоросів збільшилася. З'явилися такі населені пункти, як Валки, Лосицький острожок, Колонтаїв, Бобрик, Охтирка, Олешня, Каменне, Недригайлів.

Число великоросійських поселенців на Слобожанщині постійним не було. Д.І.Багалій навіть називає їх "текучим людом серед заселення"². Великоросійські села і поселення розташовувалися поблизу Чугуєва, Вольного, Болхового тощо. Серед них - села: Руська Лозова, Проходи, Руські Тишки, Борщова, Дернова, Люджа, Верхолюджа, Тарасівка, Станичне, Ницаха, Печини, Порозок, Крамська, Уди та інш.

У XVIII ст. була зведена Українська лінія. Вона мала військове населення – однодворців або т.зв. ландміліцію. Лінія проходила від Дніпра до Донця по рр.Орель і Берека. Її довжина сягала 400 верст. На ній були розміщені 17 кріпостей. До Української лінії відносилися

багато полкових земель і угідь, якими козаки володіли по займанщинам і жалуваним грамотам.

Місця для поселення часто обиралися самими переселенцями, але з дозволу Розрядного приказу та воевод. Іноді Приказ посилав когось від свого імені для виготовлення “*чертежу*” цієї місцевості. Укріплення та оселі часто будували самі українці, іноді під наглядом воевод. В окремих випадках на допомогу присилалися великоросійські служилі люди. Зброю та припаси надавав московський уряд. Часто надавалася допомога хлібом, а замість грошової винагороди - пільги від податків. Церквам і монастирям також надавалися землі і різна допомога на “*обзавід*”. Землі відводив Розрядний приказ, а розпоряджався ними проміж себе вже місцевий козацький уряд³.

На північно-західному порубіжжі слобожани сперечалися за землю з путивльськими великоросійськими поміщиками. На землях, що вважалися власністю слобожан, путивльські поміщики заснували 14 населених пунктів і прийняли багато українців. Але слобідське населення вирішило цю суперечку на свою користь.

В цілому, великоросійське заселення Слобожанщини було невеликим у порівнянні з українським.

У першій половині XVII ст. почалося масове переселення українського населення із Задніпрянської України до Слобожанщини. Переселенці мали свій виборчий уряд, зберігали й шанували свої звичаї. Саме вони поосаджували велику кількість населених пунктів, що і утворили Слобідську Україну, інакше - Слобідські козацькі полки. Таких полків було утворено п'ять: Харківський, Сумський, Охтирський, Ізюмський і Острогозький. Полковими містами були Харків, Суми, Охтирка, Ізюм, Острогозьк.

Для колонізації Слобідської України характерним було значення міста, перш за все, як “*укріпленої деревні*”. Спочатку тут виникали такі міста і містечка, а згодом навколо них “*міські*” мешканці заселяли околиці і засновували села⁴.

Перше значне переселення до цього регіону відбулося за часів Хмельниччини, зокрема після битви під Берестечком 1651 р. У цей час з'явилися Суми, Лебедин, Харків, Охтирка тощо. Друге переселення відбулося у 1659 р. А третє (воно за Д.І.Багалієм найбільше) - у 1663-

1687 рр. - період гетьманства Брюховецького, Многогрішного і Самойловича .

Посланці гетьмана Самойловича стверджували, що Слобідська Україна на третину була заселена вихідцями з Правобережжя, звідки вийшло 11 полків. Значна кількість людей прийшла сюди і з лівобережної Гетьманщини. За Д.І.Багалієм, *“населення Слобожанщини склалося з різних етнографічних поділів українського народу і через те, як воно звичайно буває, й українська мова тут відтворилася не задніпрянська, не галицька, не чернігівська, а власна, місцева, немов середня між ними...”*⁶.

У 1652 р. на р.Тихій Сосні та Острогощі було засноване м.Острогозк. Тут з'явився полк у 1 тис. чол. з сім'ями на чолі з полковником Іваном Зіньківським. Цього ж року (дата наведена Д.І.Багалієм) засновуються Суми. Будівництво очолив воєвода Арсен'єв, а заселили місто люди, що прийшли сюди з Г.Кондратьєвим. Далі заселялася вся територія Сумського Слобідського полку.

У 1654 р. засновано м.Харків, куди спочатку прийшли 37 родин переселенців, а пізніше прибули ще близько 600 родин. Згодом Харків і Зміїв стали осередками заселення майбутніх Харківського і Зміївського повітів.

Щодо заснування Харкова, то поселенці, осівши на берегах Харкова і Лопані, поставили місцевих представників російської адміністрації вже перед фактом заснування нового міста, почавши будувати укріплення за своїми звичаями. 28 березня 1656 р. із Чугуєва до Харкова прибув воєвода Воїн Селіфонтов, який побачив вже майже побудовану фортецю. Він пізніше писав, що харків'яни побудували свою фортецю не за кресленнями чугуївського воєводи Г.Спешнева, а за своїм *“черкаським звичаєм”*⁷.

У 1659 р. з'явилося м.Салтов. У цей час також засновані такі міста і слободи, як Мурахва, Печеніги, Богодухів тощо. Ширилося заселення і південної Слобожанщини, де на основі м.Балаклія утворився Балаклійський полк, а у ньому села Андріїві Лози, Бишкін, Савинці, Лиман.

У 1682 р. харківський полковник Донець дістав грамоту від царя Федора Олексійовича, за якою йому дозволялося жити в Ізюмі і

закликати туди, і у Співаківку, і на Пришиб вільних українців на слободи із Харківського, Охтирського і Сумського полків, будувати самим місто і вільно там селитися (без воєвод), пахати пашню і жити своїми козацькими звичаями.

Московські царі інколи надавали козацьким отаманам листи “на закликання на слободи українських переселенців з Задніпрянщини”. Такий документ отримав у 1688 р. коломацький отаман Я. Михайлов.

Поряд із зовнішнім заселенням Слобожанщини відбувалося і внутрішнє розселення її територією. Так, розселяючись по території Острогозького повіту з більш густо населених його територій, населення заселило його південну частину, де з’явилися Стара Калитва, Нова Калитва, Підгорна, Попівка. Пізніше, у 1732 р., із слобід Перлівка, Гвоздівка, Єндовища і Урива були переселені козаки до Богучарського повіту Воронежської та Старобільського повіту Харківської губерній. Все це сприяло поширенню кордонів російської держави на південь. Внаслідок цього процесу з’являються Нижня Сироватка, Закотна, Осипівка та інш. Внутрішнє розселення було найбільш характерним явищем для XVIII ст.

¹ Багалій Д.І. Історія Слобідської України. - Харків, 1993. - С.20-21.

² Там само. - С.22.

³ Там само. - С.42.

⁴ Антонов А.Л., Маслійчук В.Л., Парамонов А.Ф. Історія Харьковського городского самоуправления 1654-1917 гг. - Харьков, 2004. - С.19.

⁵ Багалій Д.І. Вказ. праця. - С.25.

⁶ Там само. - С.28.

⁷ Антонов А.Л., Маслійчук В.Л., Парамонов А.Ф. Указ. соч. - С.20-21; Багалей Д.И. Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губернии) в XVI-XVIII ст., собранные в разных архивах и редактированные Д.И.Багалеем. - Т.1. - Х., 1886. - С.21.

Глушан О.В., асистент